

VPRAŠANJE LAŽNO SAMOZAPOSLENIH NOVINARJEV IN NOVINARK

Maja Breznik

Kampanje proti podizvajalstvu in lažnemu samozaposlovanju med novinarji so opozorile na širjenje oblik dela po pogodbah civilnega prava. Podizvajalstvo smo definirali kot posredno (tristransko) najemanje delovne sile (vključno s samozaposleno osebo, ki kot podjetnik naje- ma sebe kot mezdnega delavca) in to obliko zgodovinsko in teoretsko proučili. Rezultati kaže- jo, prvič, da je bilo posredno najemanje delovne sile pomemben dejavnik pri organiziranju de- lovnih procesov v zgodovini kapitalizma in je vse bolj pomembno v sodobnosti. Drugič, delavci, ki so vključeni v »podizvajalstvo«, so ločeni ne samo od produkcijskih sredstev, temveč tudi od trga dela, saj imajo dostop do trga dela samo prek »pogodbenikov«. To naposled pomeni, da v kapitalističnem produkcijskem načinu ne obstaja trg dela, temveč obstaja trgovina z delovno silo. V članku zagovarjamo, da koncept »privatnih trgov dela« lahko zaobjame raznovrstnost prekarnih oblik dela med novinarji (kot tudi med drugimi skupinami) in da lahko odpre so- dobni problem trgovine z delovno silo.

KLJUČNE BESEDE lažno samozaposleni novinarji, privatni trgi dela, podizvajalstvo, trgo- vina z delovno silo

The Question of False Self-employed Journalists

Campaigns for the protection of journalists against outsourcing and false self-employment raised awareness about the expansion of labour, performed on the basis of civil law contracts. Defining outsourcing as indirect (triangular) hiring of the workforce (including a self-em- ployed person who as an entrepreneur hire himself or herself as a wage worker), we undertook the historical and theoretical examination of the problem. Findings show, firstly, that the indi- rect hiring of the workforce was a significant factor in organising labour processes throughout the history of capitalism and is growing in importance lately. Secondly, the essential outcome for workers engaged in "contracting" is that they are separated not only from the means of production but also from the labour market as they have access to the labour market only through "contractors." This finally means that there is no labour market, but there is a labour power trafficking. We argue that the concept of "private labour markets" manage to compre- hend the multitude of precarious labour forms among journalists (as well as among other groups) and open up the contemporary problem of labour power trafficking.

KEYWORDS false self-employed journalists, private labour markets, subcontracting, labour power trafficking

Širjenje lažnega samozaposlovanja med novinarji in novinarkami je prepričalo celo tiste, ki zaupajo fleksibilizaciji dela, da je lažno samozaposlovanje presežno izkoriščanje delavcev in pravna zloraba. Lažno samozaposleni (angl. false self-employed) opravlja delo po pogodbah civilnega prava, toda način, kako ga opravlja, se ne razlikuje od delovnih pogojev redno zaposlenih: vsak dan hodi v službo, dela z orodji in po navodilih delodajalca, ki mu določa delovni čas in mu redno izplačuje dohodke. Ker ima lažno samozaposleni, kot pravi trinajsti člen Zakona o delovnih razmerjih, »elemente delovnega razmerja«, se ta oblika šteje za prikrito delovno razmerje in »nezakonito uporabo atipičnih oblik dela« (MDDSZ 2016, 7).

Drugo vprašanje je, kako pogosto je lažno samozaposlovanje. SURS v redni periodični raziskavi *Anketa o delovni sili* vključuje vprašanja, ali samozaposleni dela le za eno stranko in ali večinoma dela v prostorih te stranke. Vprašanja sta temeljna elementa delovnega razmerja, zato ju imamo za kazalca, ali nekdo dela kot »lažno samozaposleni«. Ti podatki kažejo, da se je število samozaposlenih (brez kmetov) povečalo za 30 odstotkov med letoma 2008 in 2016, še bolj pa število lažno samozaposlenih, samo med letoma 2012 in 2016 za 56 odstotkov. Anketa o delovni sili, ki jo opravljajo vsako četrletje, je v zadnjem četrletju 2015 pokazala, da vsak peti samozaposleni (ali 21,8 odstotka vseh anketiranih, ki so povedali, da so samozaposleni) izpolnjuje vsaj enega izmed obeh kriterijev. Dobra petina samozaposlenih je torej s precejšnjo verjetnostjo »lažno samozaposlenih«.¹

Podatki *Ankete o delovni sili* odgovorijo tudi na vprašanje, ali se o lažnem samozaposlovanju med novinarji in novinarkami govori več kakor pri skupinah iz drugih dejavnosti, ker imajo ti privilegiran dostop do javnosti. Izpisi podatkov po dejavnostih in delovnih mestih to hipotezo zavračajo. V »informacijski in komunikacijski dejavnosti« je število lažnih samozaposlitev (se pravi tistih, ki izpolnjujejo enega izmed obeh kriterijev ali oba kriterija) drugo največje med vsemi panogami: večje je v »predelovalni dejavnosti« in enako v »drugih poslovnih dejavnostih«. Poleg vsega je največ lažno samozaposlenih med »strokovnjaki«. To potrjuje, da so zlorabe pogodb civilnega prava med novinarji in novinarkami sorazmerno pogoste.

Pretekle študije so dokazale, da so samozaposleni izpostavljeni revščini, ki je nekajkrat višja kakor pri redno zaposlenih (Leskošek et al. 2013). Proučile so tudi negativne socialne in ekonomske učinke pri osebah, ki opravljajo delo po pogodbah civilnega prava (Breznik 2014; Vobič in Brlek Slaček 2016). Vse to so dovolj znana dejstva, zato si bomo tu postavili širše raziskovalno vprašanje. Problematiko lažnega samozaposlovanja bomo umestili v širši zgodovinsko-teoretski okvir *novega režima dela*, za katerega je značilno nadomeščanje zaposlitvenih pogodb, ki imajo delovnopravno varstvo, s pogodbami civilnega prava. Hočemo pokazati, da mnogotere oblike dela, ki so jih študije doslej analizirale samo v njihovi neposredni empiričnosti, kot »segmentacijo trga dela«, zrači ista svetloba, da so samo variante posrednega najemanja delovne sile. Problematika, kot smo jo postavili, bo omogočila, da lažno samozaposlene novinarje in novinarke postavimo na njihovo mesto: v vrsto sorodnih oblik dela, ki jih združujejo »privatni trgi dela«.

Konceptualne pojasnitve

Začeli bomo s pojmom, ki strne značilnosti novega režima dela v neoliberalizmu, to je obdobja po sedemdesetih letih 20. stoletja na zahodu in po prehodu v kapitalizem v devetdesetih letih na socialističnem vzhodu. Ta pojem je *rekomodifikacija delovne sile* (kar dobesedno pomeni »novo poblagovljenje delovne sile«), ki postavi nov režim dela v nasprotje

z *dekomodifikacijo delovne sile* po drugi svetovni vojni in ga še poveže z zgodnjim kapitalizmom 19. stoletja, ko je delo postalo blago. Razločevanja zahtevajo natančnejše pojasnitve, ki nam bodo pomagale pri analizi novega režima dela.

Zgodovinski temelj dekomodifikacije delovne sile je *Filadelfijska deklaracija*, podpisana nekaj tednov pred sporazumom iz Bretton Woodsa leta 1944, s svojim prvim načelom, da »delo ni blago« (labour is not a commodity). Toda podpisniki so si pod vplivom vojne bržkone postavili cilj, ki je močno presegal to, koliko so bile vlade pripravljene popustiti delavskim zahtevam. Nedvomno so zmanjšale odvisnost zaposlenih od trga dela in prispevale k *dekomodifikaciji* delovne sile po drugi svetovni vojni z delovnopravno zakonodajo, kolektivnimi pogajanjmi in podživitvijo uradov za zaposlovanje (in tako vzpostavile »javni trg dela«). Povečale so tudi socialno varnost zaposlenih s pokojninskim varstvom in nadomestili za brezposelnost, z dostopom do zdravstva, šolstva in socialnega varstva. Preživetje delavcev in delavk je bilo tako manj odvisno od pritiskov kapitala in zato je bila delovna sila *delno* res dekomodificirana (kot opisuje Gøsta Esping-Andersen v svojih delih). Pravimo delno, ker dekomodifikacija ni odpravila temeljnih zakonitosti kapitalističnega produkcijskega načina: podreditve delovne sile kapitalu in prisvajanja presežne vrednosti. *Izraz dekomodifikacija delovne sile je zato zelo napačen opis reform, ki nikakor niso nameravale odpraviti dela kot blaga.* Tako imenovani blaginjski kapitalizem je ohranil delo kot blago. Vendar pa lahko rečemo, da sta javni trg dela in delovnopravna zakonodaja pripeljala delo kot blago do *dotlej najbolj čiste oblike*. Natanko v tem je bila vsa »radikalnost« tega obdobja.

Rekli smo, da je imelo delo kot blago najbolj čisto obliko v »blaginjskem kapitalizmu«, torej naj bi imelo *nečisto obliko* pred tem obdobjem in po njem. To lahko doumemo s preprostim opazovanjem: neoliberalizem je prinesel številne oblike presežnega izkoriščanja delavcev in delavk, ki jih lahko primerjamo z 19. stoletjem in ki jih je »blaginjski kapitalizem« dokaj omejil: presežno izkoriščanje migrantov, samozaposlenih, agencijskih delavcev, napotenih delavcev, podizvajalcev, delavcev v neformalnem sektorju ipd. To so različne oblike, ki pa imajo, kot bomo pokazali v nadaljevanju, nekaj skupnega: to je posrednik med kupcem in prodajalcem delovne sile ali delovne zmožnosti, ki vzame del ustvarjene presežne vrednosti za posredovanje. Morda bi kdo hotel ugovarjati, da to ne velja za samozaposleno osebo, a tudi samozaposlena oseba sestavlja tristranski odnos. Marx je že opazil, da »je samozaposleni delavec sam svoj mezdni delavec in da ga lastna sredstva za delo tolčejo v mislih kot kapital. Kot sam svoj kapitalist najema sebe kot mezdnega delavca,« (Marx 1994, 446) zato da kupcu proda edino blago, ki ga poseduje, svojo delovno silo.

Specifičnost mezdnega delavca je, da mora, ker nima svojih produkcijskih sredstev, s katerimi bi si zagotavljal preživetje, prodajati svojo delovno silo lastniku kapitala, ki poseduje produkcijska sredstva. Ker pa je mezdni delavec svoboden, je lahko blago, ki ga prodaja, samo njegova delovna sila, ne pa on sam. Bistvena specifičnost mezdnega delavca v primerjavi s sužnjem je, da ne prodaja sebe kot delovne sile, ker sicer ne bi bil mezdni delavec, temveč suženj (Marx 2012, 445). Toda prej naštetе oblike dela s posrednikom porodijo vrsto dilem, če jih primerjamo s klasično definicijo mezdnega dela. Ali je posrednik kupec delovne sile, če nima ne delovnih sredstev ne predmetov dela, da bi to delovno silo vključil v produkcijski proces? Kdo je posestnik in prodajalec delovne sile, delavec ali posrednik, in kdo je njen kupec, posrednik ali lastnik kapitala? Delavec ali delavka prenese na posrednika pravico, s katero ta postane začasni posestnik njune delovne sile in jo prodaja kupcem delovnih funkcij, ki jih ta delovna sila lahko opravlja. Posrednik, kot vidimo, delavcu odtuji posestno pravico nad edinim blagom, s katerim nastopa kot svobodna in enakopravna oseba na trgu dela.

Potemtakem lahko rečemo, da je dekomodifikacija delovne sile po drugi svetovni vojni bila najbolj čista oblika trga dela, ker je z javnimi trgi dela pregnala posrednika, prodajo in nakup delovne sile pa omejila na neposredno menjavo med prodajalcem in kupcem. Ali, drugače rečeno, ker je izkoriščanje delovne sile omejila na »normalno« izkoriščanje. Rekomodifikacija je, nasprotno, odprla vrata posrednikom (»privatnim trgom dela«) in »presežnemu« izkoriščanju.

Pojasnili smo razliko med javnimi in privatnimi trgi dela. Še vedno pa ne vemo, ali je vloga posrednika marginalna v kapitalističnem produkcijskem načinu in zato nebitvena za njegovo analizo. To lahko ugotovimo z zgodovinsko analizo.

Sistemi notranjih pogodbenikov v 19. stoletju

Zgodovinske študije pokažejo, da je bil notranji pogodbeni sistem (*inside contract system*) presenetljivo pogost vse do prve svetovne vojne v Angliji, ZDA in na Japonskem, če vzamemo tri različne dinamike kapitalističnega razvoja, od katerih je bila vsaka nekaj časa svetovna kapitalistična sila. Videti je, kot da bi imeli v 19. stoletju poleg raznih delovnih procesov (založništva, manufaktur in tovarn) še poseben sistem, ki ga najdemo v vseh delovnih procesih. Kot pravi Sidney Pollard, pogodbeni sistem ni neka faza v razvoju delovnih procesov, »saj se lahko ujame z raznimi stopnjami kapitalističnega razvoja« (1968, 52–53).

Velika Britanija

Pollard, ki proučuje angleški kapitalizem prvih desetletij 19. stoletja, najde notranji pogodbeni sistem v mnogih panogah, najprej pa v rudnikih premoga, kositra in bakra. Pogodbeni sistem je ponekod pomagal, da so v 18. stoletju izrinili »svobodne rudarje« in jih nadomestili s pogodbeniki. Rudarski pogodbenik (*butty*) je sam najel delavce, sebe in svoje delavce je plačal iz prodaje izkopa in si vzel še »profit«, ki je bil nasprotno sorazmeren s plačilom delavcem: manj jih je plačal, večji je bil njegov profit. Podobne pogoje so imeli pogodbeniki v drugih dejavnostih. Predilnice bombaža, brez katerih si ne moremo zamisliti angleške industrijske revolucije, so delo razdelile med pogodbenike. Lastnik, pri katerem so pogodbeniki najeli stroje, jim je plačal dogovorjeno ceno za kose, ki so jih proizvedli. Pogodbeniki so sami organizirali delo in najemali pomočnike, najpogosteje svoje žene in otroke, zato je bila posebnost te panoge, da so bili pogodbeniki organizirani po družinah in z očetovsko avtoriteto.²

Pogodbeniki se omenjajo še v proizvodnji oblačil, obutve, vžigalic, papirja, orodja in celo (Smithovih) bucik, železarstvu, lončarstvu, gradbeništvu (pri gradnji kanalov in železnic), tiskarstvu in prevozu (Pollard 1968, 60–61; Bendix 1963, 53). Pogodbenik je bil navadno obrtnik, toda odnosi med lastnikom kapitala, pogodbenikom in njegovimi pomočniki so bili podobni tistim v rudarstvu. Zgodovinar Eric Hobsbawm je takole opisal sistem: »Kapitalizem se v zgodnjem obdobju deloma širi in deluje ne toliko z neposrednim podrejanjem velikih skupin delavcev delodajalcem, temveč s podizvajalci, ki prevzamejo izkoriščanje in menedžment. Značilna struktura arhaične britanske industrije v zgodnjem 19. stoletju je, da imajo moški ali ženske vseh ravni neke vrste ‚profitno spodbudo‘, razen najnižjih delavcev« (Hobsbawm 1964, 297.) Ali še krajše povedano: »Eksploatacija delavcev po kapitalu se tu udejanja s pomočjo eksploatacije delavca po delavcu« (Marx 2012, 456).

Pollard ima pogodbeni sistem za »adolescenčno obdobje industrijske družbe« (Pol-

lard 1968, 52), toda Craig Littler nasprotno pokaže, da so se notranji pogodbeniki (inside contractors) v večini omenjenih panog ohranili vse 19. stoletje, ponekod še na začetku 20. stoletja. Lastniki tovarn so pogodbenikom dali delovni prostor, stroje, surovine in energijo, ti pa so morali proizvesti določeno količino izdelkov za dogovorjeno ceno z delovno silo, ki so jo sami najeli in plačali. Toda tovarne niso opravile vsega s pogodbeniki: del delovne sile so neposredno zaposlile, bodisi »svobodne« mezdne delavce bodisi »prisilne« delavce, kot so sirote, zaporniki in reveži. A celo v tem primeru je imel preddelavec (foreman) absolutno in arbitrarno moč, da najema, odpušča in določa višino mezde. Hkrati so obstajale tudi panoge, ki niso najemale pogodbenikov: varilnice ali destilarne s kontinuiranim delovnim procesom, tovarne, ki so večinoma zaposlovale ženske in otroke (tobačne tovarne, živilska industrija), in monopolne organizacije (pošta, železnica in policija). Littler sklene zgodovinski pregled s sklepom, da »razpoložljivi zgodovinski dokazi ne dopuščajo trdnih sklepov, kajere industrije so najemale notranje pogodbenike in kako natančno, vendar je očitno, da so bili notranji pogodbeniki v sedemdesetih in osemdesetih letih 19. stoletja tako ali drugače še vedno pogosti v številnih britanskih industrijah ...« (Littler 1986, 72).

Eric Hobsbawm je skupino pogodbenikov povezal s svojevrstno družbeno in politično artikulacijo »delavske aristokracije«. Delavsko aristokracijo je definiral kot nižji srednji razred kvalificiranih delavcev, obrtnikov, ki so se razlikovali od ubožnih delavcev (labouring poor) po višini mezd, varnosti zaposlitve, kulturi in političnih nazorih (podpirali so liberalizem). Ta sloj, po raznih ocenah med 10 in 15 odstotkov vseh delavcev, se je pretežno prekrival s slojem pogodbenikov, ki so bili vključeni v soizkoriščanje delavcev (Hobsbawm 1964, 298). Pogodbeniki so ustanavljali prve sindikate, ki so zaslužni, da se je »v obdobju 1850–1900 ohranjala in povečevala razlika med [delavsko] aristokracijo in plebsom«, saj so se »večinoma posvečali temu, da se ni izboljšal položaj nižjih slojev proletariata« (Hobsbawm 1984, 221). Zagovarjali so pogodbeni sistem, stroge pogoje za prehod iz nekvalificiranega v kvalificirano delo in se borili proti sindikatom nekvalificiranih delavcev. Šele ko so jih začeli nadomeščati stroji, ko so vlogo organizatorjev delovnih procesov prevzeli menedžerji in ko sindikati niso več mogli braniti njihovih privilegijev, so se pridružili »novemu sindikalizmu«, ki je po letu 1890 organiziral dotlej neorganizirane nekvalificirane delavce in delavke.

ZDA

Industrializacija v ZDA se je začela pozneje, po letu 1850. Manj podatkov imamo o pogodbenem sistemu v ZDA, a tudi ti kažejo, da je bil sistem bržkone razširjen: v obdobju 1860–1890 je prevladoval v kovinski industriji (Montgomery 1987, 187), študije posamičnih podjetij pa obravnavajo podjetja, ki so proizvajala orožje, stroje, lokomotive, ure in predelavo srebrnine. A vse kaže, da je bil pogodbeni sistem veliko bolj razširjen: leta 1890 so newyorški tekstilni delavci stavkali in ena izmed njihovih (izpolnjenih) zahtev je bila, da se prepovedo zunanji pogodbeniki (ali sweatshops) in da se dovolijo le notranji pogodbeniki (Montgomery 1987, 121–122). Poleg vsega študije posamičnih podjetij, kot so Winchester, Remington in Singer, odločno nasprotujejo tezi, da naj bi pogodbeni sistem obstajal le v zaostalih ali manjših podjetjih, saj so bila »podjetja, ki so dokazano najemale notranje pogodbenike, zgledi ameriške industrije v obdobju 1860–1880« (Clawson 1980, 76–77), del tedaj tehnološko najbolj napredne ameriške industrije.

Buttrick je natančno opisal pogodbeni sistem v tovarni Winchester Repeating Arms. Sistem je bil podoben kakor v Angliji: tovarna je prispevala delovni prostor, stroje in surovino, delo pa je plačala pogodbeniku po ceni izdelkov, ki sta jo lastnik tovarne in pogodbe-

nik določila enkrat letno. Pogodbenik je sam najel delavce in organiziral delovni proces: njegova skrb je bila, koliko je plačal delavce in koliko je zadržal zase kot profit, ali mu je uspelo zmanjšati stroške s tehničnimi izboljšavami in podobno. Tovarna je pritiskala nanj s cenami za kos (ki so se v obdobju 1889–1900 zmanjšale za 50 odstotkov), kar je ta blažil z izboljšavami, ki so povečale produktivnost, in predvsem s prenašanjem pritiskov na znižanje mezd. Zato je celo nasprotnik pogodbenega sistema priznal, da pogodbeniki »zagotavljajo nenehno nižanje stroškov dela« (Clawson 1980, 81). Povečevali so intenzivnost dela in hkrati zniževali mezde, ne pa tudi dela zaslužka, ki so ga odtegnili zase. V tovarni Winchester je imel najuspešnejši pogodbenik višje dohodke kakor vsi drugi uradniki v podjetju razen predsednika in se obdajal z razkošjem, ki je podžigal proteste tako delavcev kakor tudi tovarniških uradnikov (Buttrick 1952, 214). V tovarni Whitin Machine Works, ki je izdelovala stroje za tekstilno industrijo, so pogodbeniki navadno vzeli zase okoli 50-odstotni delež tega, kar so dobili delavci, a je vseeno ostalo še enkrat toliko za profit lastnika. Skupna mera presežne vrednosti, 50 odstotkov, ki jih je vzel pogodbenik, in 50 odstotkov, ki so ostali lastniku kapitala, je bila torej okoli 100 odstotkov (Clawson 1980, 102). Winchester Repeating Arms je pogodbeni sistem opustil na začetku 20. stoletja, ko so ga opuščale tudi druge tovarne (Chandler 1977, 277).

Japonska

Japonska je začela načrtno spodbujati industrializacijo po Meiji revoluciji leta 1868. Država je postavila prve industrijske obrate in jih potem prodala vplivnim družinam, iz česar je nastal sistem zaibacu: peščica interesno povezanih družin, ki obvladujejo mogoče industrijske in finančne organizacije. Japonska je na začetku problem pomanjkanja delovne sile reševala s pogodbenim sistemom ojakata (kar dobesedno pomeni »gospodar delavcev«), za katerega so delali kokata (»delavci«) – odnos med obema je bil podoben odnosu med očetom in otroki: ojakata je vzel delavcem od deset do trideset odstotkov mezde, a jim je moral pomagati v času krize in nagrajevati zveste delavce. Med vsemi industrijami je bila izjema tekstilna industrija, ki je zaposlovala večinoma neporočene ženske delavke, začasno nastanjene v dormitorijih poleg tovarne. V nasprotju z Veliko Britanijo in ZDA, kjer so bili pogodbeniki osovraženi, so ojakata imeli močno podporo delavcev in so ustanavljali prve sindikate na Japonskem. Zato se jih tovarne niso mogle znebiti, ko je menedžment ali, drugače rečeno, »menedžerski kapitalizem« (Chandler 1977) začel spodrivati pogodbenike. Podjetja so morala ponuditi stalno zaposlitev in posebne privilegije tako »gospodarjem« kakor tudi njihovim delavcem, a ker so jih obkrožali podizvajalci s poceni delovno silo, so si to redka lahko privoščila (Littler 1982, 148–160; Shire in Van Jaarsveld 2008, 4). Ravno bazen delavcev iz druge roke je bil pomemben vzrok, ki je prispeval k japonskemu industrijskemu preboju po drugi svetovni vojni. Mnogi so odkrivali japonsko skrivnost z mističnimi predstavami o japonskem delavcu in njegovi kiklopski požrtvovalnosti, toda resnica je mnogo preprostejša: nizke mezde in delovna sila, ki je na milost in nemilost prepuščena kapitalu.

Pogodbeno delo v 20. stoletju

Pogodbeni sistem se je naposled moral umakniti »menedžerskemu kapitalizmu« v ZDA in v državah, ki so jih poskušale dohiteti. Menedžment je zmozel obvladovati vse večje korporacije in centralizirati obsežno produkcijo z novimi organizacijami dela, kot je Taylor-

jev znanstveni menedžment. Notranji pogodbeniki so se upokojili ali pa so jih vključili v nov delovni proces kot na Japonskem: postali so predelavci in nadzorniki, ki so ohranili pravico do izrednih prihodkov. Po »sistemu delitve dobička« (gain-sharing system) je večji del nagrade, ki je pripadala delavcu, če je naredil več, kot je določala norma, dobil njegov nadzornik, predelavec. Podizvajalstva torej niso odpravili, temveč so ga vključili v nov delovni proces.

Toda notranji pogodbeniki so le ena izmed oblik najemanja delavcev prek posrednikov. Doslej smo zunanje pogodbenike ali sistem izžemanja (sweating-system) komajda omenili (Marx 2012, 455–456). Vemo, da so delavska gibanja na obeh straneh Atlantika zahtevala odpravo delavnic za izžemanje delavcev (sweatshops) v 19. stoletju. Tako delavnico so definirali kot »delavnico pogodbenika v pogosto najemniških delavskih stanovanjih, za katero je bilo značilno delo mož, žena in otrok v najbolj nemoralnih in grozljivih okoliščinah« (Bender 2004, 9). Delavski upori proti sistemu izžemanja delavcev so se nadaljevali v prvih desetletjih 20. stoletja in potihnili po drugi svetovni vojni. Vrnili so se v času neoliberalizma ali, kot bi bilo bolje reči, nikoli niso zares izginili.

Ko je bledela vloga »notranjih pogodbenikov«, so v ZDA uzakonili tudi prepovedi, ki so preprečevale najbolj brutalne oblike izkoriščanja migrantskih delavcev po posrednikih, kakršen je bil sistem *padroni* za italijanske migrante. Padroni so razporejali migrante na najtežja in najslabše plačana dela (Montgomery 1987, 75–85), delo pa je bilo pogosto kombinirano z oblikami prisilnega dela, »dolžniškim suženjstvom« in *truck* sistemom: z dolgom, ker so delavci morali vrniti stroške za pot, in s *truck* sistemom, ker so nujne potreščine morali kupovati pri padronih za oderuške cene. Učinek zakonskih prepovedi je bil, da so nastale nove oblike posredniškega sistema: zasebne agencije, ki so se sredi devetdesetih let 19. stoletja začele naglo širiti po ameriških mestih (Freeman in Gonos 2009, 121) in potem tudi drugod. Politika dekomodifikacije delovne sile po drugi svetovni vojni ni bila naklonjena zasebnim agencijam, toda niso jih izkoreninile niti države, v katerih niso bile zakonsko regulirane (na Japonskem), in celo tiste, v katerih so bile izrecno prepovedane (v Nemčiji in na Švedskem). Toda kmalu so države popustile in druga za drugo legalizirale zasebne agencije: Nizozemska leta 1965, Danska 1968, Nemčija in Francija 1972, torej še pred koncem dolgega vala gospodarske ekspanzije po drugi svetovni vojni, ko se je delež nezaposlenih strmo povečal.

V visoki dobi dekomodifikacije delovne sile so nastale teorije o dualnem (in segmentiranem) trgu dela, ki krhajo tezo o dekomodifikaciji delovne sile po drugi svetovni vojni. Te teorije, tudi tista iz zgodnjih sedemdesetih let (Doeringer in Piore 1971), se sklicujejo na pogodbeni sistem (podizvajalstvo, subcontracting), katerega učinek naj bi bila dualizacija (ali segmentacija) trga dela. Doeringer in Piore (1971, 166) pravita, da delodajalci lahko spremenijo primarne zaposlitve na privilegiranih »internih trgih dela« v sekundarne (danes bi rekli prekarne) zaposlitve z najemanjem podizvajalcev. Gordon, Edwards in Reich (1982, 191) pa ugotovijo, da si »nosilna« podjetja povečajo fleksibilnost z najemanjem perifernih podjetij in si znižajo stroške dela. Pogodbeni sistem je torej obstajal celo v tem obdobju, vendar ga avtorji zgolj opišejo in ga ne analizirajo. A kljub teoretskemu uboštvu imajo te teorije še vedno nesorazmeren vpliv na analize »rekomodificiranih« trgov dela v zadnjih desetletjih 20. stoletja in pozneje.³

V obdobju neoliberalizma, kot ugotavljajo mnogi raziskovalci, se je »rekomodifikacija« dela (prekarizacija, pogodbeni sistem, tristranska delovna razmerja) razširila čez vse produkcijske panoge in na vse konce sveta (Webster et al. 2008; Standing 2009). Najemanje pogodbenikov je prešlo v menedžersko doktrino o »prožnih« podjetjih. Toda, kot smo videli,

to nikakor ni bila iznajdba poznega kapitalizma. Iz zgodovinskega ogleda lahko izpeljemo sklep, da je kapitalistični produkcijski način vedno vključeval to, kar smo opisali kot pogodbeni sistem s posrednikom, ki se postavi med prodajalca in kupca delovne sile. Potemtakem nikakor ni res, kot misli Pollard, da je pogodbeni sistem adolescenčna doba kapitalizma, temveč je, ravno nasprotno, nujna pritiklina kapitalističnega trga dela.

Trije sklepi, ki izhajajo iz teze o privatnih trgih dela

1. Trg dela ne obstaja

Lastnik kapitala, kot smo videli, prenese na posrednika naloge najemanja delovne sile ali celo organiziranja delovnega procesa (načrtovanje del, aplikacijo tehničnega znanja, vodenje delovne skupine), ki vključuje odločitve, koga bo najel ali odpustil, kako in koliko bo svojo delovno silo plačal. Gledano s stališča delavca, v obeh primerih stoji posrednik med njim in pravim kupcem njegove delovne sile. Ne more je prodati sam, ker mu pot do »trga dela« zapira posrednik. Zato se ne more oblikovati učinkovanje ponudbe in povpraševanja, ki je temeljna predpostavka klasične ekonomije, da trg dela sploh lahko obstaja: niti tisti, ki prodaja delovno silo, niti tisti, ki jo v resnici kupuje, ne vesta, kolikšna je njena tržna vrednost. Delavec ve, koliko mu plača posrednik, ne ve pa, koliko kupec njegove delovne sile plača posredniku. Kupcu delovne sile pa je njena tržna vrednost skrita v ceni storitve za najem delovne sile, ki vključuje provizijo, ali ceni izdelka, ki jo plača posredniku. Učinkovanje ponudbe in povpraševanja po delovni sili ne deluje na tržno vrednost delovne sile, zato se ne more oblikovati trg dela, ki naj bi bil učinek delovanja teh dveh dejavnikov.

Ugotovili smo, da pogodbeni sistem odpravlja trg dela kot rezultat učinkovanja ponudbe in povpraševanja in ga nadomesti s trgi, ki jih ustvarjajo posredniki sami in ki jih imenujemo privatni trgi dela. Funkcija privatnih trgov dela je, da ustvarjajo ponudbo delovne sile tam, kjer je primanjkuje, ne da bi se nujno zvišala tudi tržna cena delovne sile, ko odprejo tokove (migrantskega) dela na področja, kjer delovne sile primanjkuje. Ali, nasprotno, umetno zmanjšujejo povpraševanje po delovni sili, ko ustvarijo privatne trge dela z delovno silo, ki je na voljo za ceno, nižjo od tržne cene delovne sile, kot je, denimo, ponudba agencijskih delavcev, lažno samozaposlenih ipd. Namen privatnih trgov dela, ki so, kot smo grobo nakazali, obstajali v vseh zgodovinskih obdobjih kapitalizma, je onemogočiti učinkovanje ponudbe in povpraševanja po delovni sili; skratka, onemogočiti zakonitosti trga dela in spodnesti temelj racionalne urejenosti kapitalistične družbe. Ni potrebno, da privatni trgi dela obvladujejo večji del ponudbe in povpraševanja po delovni sili, da bi manjši del učinkoval na popačenje učinkovanja ponudbe in povpraševanja.

2. Pravna fikcija ločitve konkretnega delavca ali delavke od njune delovne sile

Posrednike se navadno obravnava kot nadomestne kupce delovne sile ali kot nadomestne delodajalce, ki naj bi si kot nadomestni ženini pridobili pravico do zakonskih dolžnosti in si jih sporazumno delili s prikritim, se pravi, pravim kupcem delovne sile: da imajo kot nadomestni delodajalci pravico si prisvojiti del presežne vrednosti svoje delovne sile. Vidimo, kako se je zlahka uveljavila trditev, ki bi jo zdrava pamet takoj zavrnila.

A vrnimo se k našim pogodbenikom, ki so pogosto delali skupaj z najetimi delavci in delavkami kot »obrniki«: njihove kvalifikacije⁴ so jih postavile na mesto, s katerega so orga-

nizirali kolektivno delo manjših in tudi velikih skupin. S tega mesta so obrtniki/pogodbeniki imeli moč odločati, kdo bo prodal svojo delovno silo, kdo bo lahko stopil na trg dela. Imeli so moč izbirati delovno silo, ki je mogla in je lahko stopila v produkcijski proces, v katerem je njeno delo šele postalo blago, saj pred tem ni nič (dokler delavec »hodi na trg dela«, delo še ni blago!). Funkcija posrednika se razlikuje od funkcije, ki jo je v delovnem procesu ista oseba opravljala kot obrtnik: funkcija obrtnika se konča, ko delo, njegovo osebno in njegove delovne sile, začne nastopati kot blago za nekoga drugega. Bistvo te funkcije je v »posredovanju« delovne sile same in njegov delež v presežni vrednosti je plačilo za »prodajo« delovne sile kapitalistu. Iz tega lahko izpeljemo sklep, da se v *kapitalističnem produkcijskem načinu oblikuje trg delovne sile, ki s fictio juris loči delovno silo od delavca*. Delavec, posestnik edinega blaga, ki ga prodaja na trgu, svoje delovne sile, prenese začasno posestno pravico na posrednika, ki to blago prodaja kupcem delovnih funkcij, ki jih ta delovna sila lahko opravlja. Tako delavcu vzame posestvo nad edinim blagom, ki ga poseduje in s katerim nastopa kot svobodna in enakopravna oseba na trgu dela.

Posredniki kot skupina so udeleženi v delitvi profita, ki ga ustvari celotni kapital skupaj. Nova skupina kapitalistov, posrednikov delovne sile, si vzame del celotnega profita in spodbudi tendenco k zviševanju profitne mere nasploh, kar vpliva na zviševanje izkoriščanja vse delovne sile, zniževanje njene tržne vrednosti in povečevanje intenzivnosti dela. Toda profitna mera se lahko povečuje, če trg dela deluje brezhibno, če je trg dela *perfectly functioning market*, kot se reče, kar s stališča kapitala pomeni, da je delovna sila maksimalno prilagodljiva, fleksibilna. Ali, kot je to zares videti, če se odpravi učinkovanje ponudbe in povpraševanja po delovni sili, če se krepi »segmentacija trga dela« in širi obseg privatnih trgov dela. To bo naposled nujno povečalo pritiske na profitno mero, pognalo nov krog poskusov, da se povečajo profiti, in tako povečalo intenzivnost dela.

3. Ne obstaja trg dela, obstaja trgovina z delovno silo

Delavcem, ki prodajajo svojo delovno silo posrednikom, se morda ne godi bolje od sužnje, a so formalno svobodni. Privatni trgi dela zmehčajo primerjavo svobodnega mezdnega delavca in sužnja, ki strogo loči osebno svobodnega mezdnega delavca, ki prodaja svojo delovno silo kot blago, in nesvobodnega sužnja, ki je sam blago.⁵ Na privatnih trgih dela je mezdni delavec osebno svoboden, toda posestvo nad svojo delovno silo mora prenesti na posrednika, da bi sploh lahko prišel na trg dela, na katerem bi njegova delovna sila nastopala kot blago.

Četudi ohrani osebno svobodo, ga doleti »družbena smrt« (Patterson 1982, 5). Posredniki pošiljajo svoje delavce in delavke od enega delovnega mesta do drugega, to pomeni, da delavec nima svojega delovnega mesta in poklicne identitete, ne svojega podjetja in delovnega kolektiva. Ne more vzpostaviti stika z okoljem, v katerem bi se lahko nadejal tovarišev, socializacije in solidarnosti, zgubljen je tudi za svoj delavski razred, ker je *en passant* [mimoidoči] in ker krade delovna mesta. Ne more zgraditi svoje poklicne identitete in nihče ga nima za tovariša. Nasproti sebi pa tudi ne vidi več poosebljenega kapitala, konkretnega moža s frakom in cilindrom, da bi se z njim pogajal in se mu upiral: nasproti je brezimen abstraktni teror kapitala v mnogih pojavnih oblikah in preobrazbah, ki se nenehno spreminja pred njegovimi očmi. Z nikomer se ne more solidarizirati in nikomur se ne more upreti.

Privatni trgi dela so »nasprotna tendenca«, katerih funkcija je, da zavira delavske boje proti kapitalu. Koncentracija delavstva in nastanek splošnih sindikatov sta lastnike kapitala in menedžment prisilila v koncesije, s katerimi se je postopno zmanjševalo izkoriščanje de-

lovne sile in odpravljalo nehumane delovne pogoje. Zato se je zmanjšala profitna mera in vse močnejši pritiski so ogrožali bistvo kapitalistične produkcije: podreitev dela kapitalu in prisvajanje presežne vrednosti. Dobro organizirano delavsko gibanje je spodnašalo temelje kapitalističnega produkcijskega načina, ki bi se lahko končalo samo z odpravo kapitalizma. Kapital je odgovoril s krepitvijo privatnih trgov dela, ki so zavrli pritisk delavcev in obrnili tendenco v nasprotno smer. Temeljna funkcija privatnih trgov dela je funkcija nasprotno tendence v boju med delom in kapitalom, ki je prisilila delavce v popuščanje, omogočila zmanjševanje deleža za mezde v novo ustvarjeni vrednosti in vzpostavila pogoje za večjo intenzivnost dela.

Privatni trgi dela v novinarstvu

Za konec bomo izsledke zgodovinsko-teoretske analize uporabili v razgrnitvi problematik novinarskega dela, ki se kaže kot problem razraščanja lažnih samozaposlitev med novinarji in novinarkami.

Razvoj informacijskih tehnologij zahteva od novinarjev vse več raznovrstnega znanja. Zato bi lahko sklepali, da so novinarji napredovali na lestvici poklicnih kvalifikacij, to pa naj bi jim samodejno prineslo več avtonomije na delovnem mestu in višjo tržno ceno (t. i. presposabljanje ali *reskilling* v Bravermanovem jeziku). Raziskave delovnih procesov v novinarstvu so, nasprotno, odkrile, da so procesi nadgrajevanja novinarskega dela hkrati procesi, ki so omogočili avtomatizacijo, robotizacijo in standardizacijo novinarskega dela (razsposabljanje ali *deskilling* pri Bravermanu). Opozorile so na protislovje, da se procesi presposabljanja tehnoloških procesov prevajajo v procese razsposabljanja delovne sile (Örnebring 2010): da je končni rezultat revolucioniranja produktivnih sil to, da stroji nadomeščajo človeško delovno silo ali pa jo vsaj pomagajo nadomestiti s cenejšo delovno silo (npr. najemanje ne kvalificiranih novinarjev ali podizvajalcev v državah z nižjo ceno delovne sile).⁶ Lahko bi torej rekli, nič novega, četudi so bili procesi razsposabljanja doslej značilni za industrijo. Avtomatizacija, robotizacija in standardizacija novinarskega dela so omogočile »ločitev koncepcije od izvršitve kot strategijo razsposabljanja delavcev in pocenitve dela« (Cohen 2015, 99). Kapitalizem naposled ne sme in ne more prizanesti niti svojim ideološkim delavcem in delavkam, kar ga ne ovira, da ne bi pretakal debelih solz o škodi za javno informiranje.

Nicole S. Cohen je odlično dokumentirala razraščanje delovnih procesov, ki temeljijo na delu novinarjev kot razsposobljenih delnih delavcev. Podjetje *Journatic* iz Chicaga je prodajalo lokalne novice (o sestankih občinskih svetov, lokalnih tekmovanjih, šolski prehrani in cenah nepremičnin) drugim ameriškim medijem, pisali in urejali pa so jih filipinski in afriški pisci v (virtualnih) delavnicah za izžemanje delavcev. Avtorje in avtorice besedil so podpisovali z lažnimi imeni, zato je podjetje propadlo, ko je razkritje šokiralo javnost, a se kmalu zatem obnovilo z imenom LocalLabs. Podobne delovne procese poznajo »nabiralci besedil« (*content farms*, kot so Demand Media, Yahoo! Voices ipd.): pisce besedil in fotografе najemajo na internetu za mizerna plačila in njihove članke objavljajo na svojih straneh ali jih prodajajo naprej drugim medijem. Kalifornijski *Journitent* je delo razdelil na kvalificirano in nekvalificirano delo: vojska neprofesionalnih »opazovalcev« na terenu pošilja informacije in posnetke v centralo, tam pa jih »profesionalni« pisci predelajo v članke. Opazovalci na terenu stanejo manj kakor profesionalni novinarji, ti pa lahko hitreje proizvedejo več član- kov. A da bi bili tudi ti cenejši, *Journitent* najema podizvajalce na Filipinih in v Mehiki, spletni novičnik *Pasadena Now*, prav tako iz Kalifornije, pa najema indijske pisce. Med vsemi je naj-

bolj pocenil delovno silo *Huffington Post*, ki mu precejšen del vsebin pišejo blogerji brezplačno, četudi morajo izpolnjevati profesionalne standarde, in bralci s svojimi komentarji. A neredko celo novinarji sami opravljajo delo brez plačila, saj upajo, da jim bo »zaposlitev na kredit« odprla vrata do plačane zaposlitve.

Videti je, da vsi modeli delovnih procesov izkoriščajo razne metode zniževanja cene delovne sile: rezervno armado delovne sile, da lahko zaposlujejo »na kredit«, mednarodno konkurenco delovne sile, da najemajo podizvajalce v državah z nižjo ceno delovne sile, proces razposabljanja dela, da vključujejo slabše plačane nekvalificirane delavce, ter bralce in bralke, ki jim ponudijo dostop do javnosti. A vsi ti novinarji in novinarke, kolikor raznolične so njihove specifične okoliščine, se pustijo loviti v istem bazenu »privatnih trgov dela«, bodisi prek posrednikov bodisi kot samostojni pogodbeni sodelavci. Študija dveh radijskih dnevnoinformativnih uredništev RTV Slovenija (Vobič in Brlek Slaček 2014) je pokazala podobno raznoličnost posrednega najemanja delovne sile, ki je sicer manj raznolično kakor v ZDA, a za javno institucijo več kot osupljivo. Kar polovica vseh zaposlenih so bili »zunanji sodelavci«, »redni pogodbeni sodelavci« ali »študenti« v dveh nosilnih uredništvih. Čeprav imajo razne statuse, prihajajo v delovni proces s »privatnih trgov dela«: študenti iz študentskih servisov in zaposlovalnih agencij kot delavci iz druge roke, samostojni novinarji in novinarke pa kot podjetniki, ki kot sami svoji kapitalisti najemajo sebe kot mezdne delavce.

Toda moramo biti pravični! Ista študija (Vobič in Brlek Slaček 2014) je pokazala, da se delovna sila polarizira na neposredno zaposlene in podizvajalce, opozorila je na razcep med tema skupinama in primerjalno višjo stopnjo izkoriščanja podizvajalcev. Privatni trgi dela pa lahko tudi pojasnijo, kako se ta polarizacija generira: da so mnogovrstne (prekarne) oblike dela samo pojavne oblike trgovine z delovno silo. Zgodovinska primerjava novih režimov dela z 19. stoletjem, problemom razslojevanja delavstva na delavsko aristokracijo in ubožne delavce, sta izostrila našo pozornost za problem, ki ga doslej študije niso opazile: da polarizacija zaposlenih ustvarja razmerja, v katerem so neposredno zaposleni soudeleženi v izkoriščanju podizvajalcev in naposled soodgovorni za trgovino z delovno silo. Ni naključje, da se je javnost na teorije, ki so obravnavale dohodkovne neenakosti, odzvala s presenetljivim zanimanjem, če se spomnimo Pikettyjeve študije *Kapital v 21. stoletju*. Teorija se bo nedvomno še ukvarjala s tem vprašanjem, saj problem ni samo razmerje med enim odstotkom prebivalstva in preostalimi 99 odstotki. Trgovina z delovno silo je utemeljila sistem izkoriščanja na vseh ravneh družbe, med vsemi sloji prebivalstva. To vprašanje pa predvsem zadeva delavska gibanja, če hočejo vprašanje sodobne trgovine z delovno silo postaviti kot političen problem.

OPOMBE

1. Podatke smo izračunali na osnovi SURS-ove Ankete o delovni sili za zadnje četrletje 2015. Za izračun podatkov se hvaležno zahvaljujem dr. Jožici Zajc. Izraz »samozaposleni« vključuje osebe, ki delajo v »svobodnih poklicih«, »samostojne podjetnike« in osebe, ki delajo v lastnem podjetju, vendar ne zaposlujejo drugih oseb. Iz skupine samozaposlenih smo izločili kmete.
2. Biernacki je primerjal britansko in nemško tekstilno industrijo v sedemdesetih letih 19. stoletja kot dokaz, da specifična nacionalna kulturna naravnost do dela oblikuje specifično obliko podrejanja dela kapitalu. Zato naj bi bil pogodbeni sistem značilen za Britanijo, ne pa tudi za Nemčijo, v kateri so bili delavci neposredno podrejeni kapitalistu. Iz etimologije nekaj besed in analize ene panoge izpelje trditev, za katero bi potreboval primerjavo več panog. Buttrick, denimo, omenja, da se je v nemški tovarni kovinskih izdelkov pogodbeni

sistem ohranil do dvajsetih let 20. stoletja (Buttrick 1952, 206). Študiji rudarskih in industrijskih območij Porurja in Šlezije v 19. stoletju potrđita Biernackovo trditev, da je bil pogodbeni sistem manj pomemben, ne drži pa, da ne bi obstajal (denimo, pri zaposlovanju sezonskih poljskih delavcev; gl. Schoffer 1975, 66). Opozorita pa na zanimivo nemško posebnost: da so mnogi nemški delavci ostali lastniki majhnih kmetij, a so za preživetje morali iskati dodatno delo v rudnikih in tovarnah. Toda kmetije so bile izgovor, da so mezde ostajale pod ravnijsko preživetja. Borne kmetije so jih gnale v tovarne in rudnike, nizke mezde pa jim niso dopuščale, da bi jih zapustili (Pounds, 1952, 83; Schoffer, 1975, 55–56).

3. Doeringer in Piore natančno opišeta razlike med primarnim (»internim trgom dela«) in sekundarnim trgom dela pri plačilu in delovnih pogojih (nestabilnost zaposlitve, nizke mezde, samovoljnost delodajalcev pri določanju pravil, majhne možnosti napredovanja in izobraževanja, visoka stopnja brezposelnosti med delavci). Toda vpliv te teorije nikakor ni sorazmeren z njenim teoretskim uboštvo: nastanek sekundarnega trga povezuje kar z življenjskim stilom gospodinj, študentov in prebivalcev črnskih getov (Doeringer in Piore 1971, 170 in 176), ki se raje identificirajo z ulico kakor s svojim delovnim mestom. Zaradi osebnih okoliščin naj bi si gospodinje, študenti in črnci ne želeli stalne in varne zaposlitve, čemur so se delodajalci morali prilagoditi. Visoko fluktuacijo delovne sile in slabe delovne navade, pravita Doeringer in Piore, so morali uravnovesiti z nizkimi mezdami in s slabimi delovnimi pogoji. Naravnost briljantna teza njune teorije je, da so »življenjski stili« delavcev in delavk krivi za njihovo »presežno« izkoriščanje. Poznejšo teorijo segmentiranih trgov dela (s sekundarnim in primarnim segmentom, znotraj primarnega segmenta pa neodvisne/nosilne in podrejene/periferne zaposlitve) so naredili Gordon, Edwards in Reich (1982). Toda tudi ta teorija ne prebije golega empiričnega opazovanja. Ves njen teoretski podvig je, da zloga teorije kot rusko matroško: ker prva teoretska razlaga ni zadostna, jo dopolnijo z drugo, ki ni nič manj zadovoljiva, zaradi česar proizvedejo še tretjo, ki ne reši zagate ne prve ne druge teorije, a ustvari vtis, da je celotna problematika pokrita in analiza empirično izčrpana. Prva plast analize je problem razlik med panogami z raznimi organskimi sestavami kapitala, zaradi česar »odkrijejo« konstantne razlike med zaposlenimi v panogah z nizko in visoko organsko sestavo kapitala. Toda stopnja razvoja produktivnih sil ne more pojasniti samih produkcijskih odnosov, zato avtorji proizvedejo dopolnilno teorijo o segmentaciji delovne sile na osnovi kvalifikacij delavcev in delavk. A ker tudi ta nič ne pojasni, proizvedejo še tretjo teorijo o družbeni diskriminaciji delovne sile na osnovi spola in rase, ki analizo spelje v plehke sociološke teorije, ne da bi pojasnila ne prvo ne drugo vprašanje.
4. Treba je opozoriti na deloma mistično naravo »kvalifikacij«. Kvalifikacije so namreč odvisne tudi od družbenega priznanja in statusa, ne samo od posedovanja določenih znanj. V 19. stoletju so obrtniki, ki so bili pogosto tudi pogodbeniki, ustanovili prve sindikate in prek te politične sile reproducirali družbeno priznanje svojih kvalifikacij in status »delavske aristokracije«. Operaterji na strojih v bombažni industriji so imeli ta status, čeprav delo ni zahtevalo posebnih kvalifikacij, vendar jim je status uspelo ohraniti, ker so bili sindikalno močno organizirani (Hobsbawm 1964, 287).
5. Primerjava onemogoča tudi jasno predstavo o suženjstvu. Sužnji, kot je pokazal Mintz, imajo lahko svoboščine, ki so težko združljive s črno-belimi predstavami o suženjstvu: sužnji s karibskih otokov, ki jih je Mintz proučil, so imeli lastno (kmetijsko) produkcijo za trg poleg dela, ki so ga opravili za svojega lastnika, sami so prodajali svoj presežek in svobodno razpolagali s tem dohodkom. Ali, kot je pokazal Starobin, suženjstvo je bilo združljivo celo z industrijskim razvojem: na jugu ZDA so lastniki rudnikov in tovarn neredko najemali sužnje, ki so bili nič manj produktivni, toda cenejši kakor mezdni delavci. Starobin dokaže, da nikakor ne velja teza Adama Smitha, da naj bi bili mezdni delavci cenejši kakor sužnji in

da naj bi zato suženjstvo samo odstopilo mesto mezdnemu delu. Starobin nasprotno pokaže, da so bili potrebni zunanji (politični) dejavniki, da so mezdni delavci zamenjali sužnje na ameriškem jugu.

6. Sašo Slaček Brlek, Jurij Smrke in Igor Vobič so duhovito dokazali inherentno nujnost, da medijska industrija vsako »abstraktno tehnološko možnost«, četudi je nastala iz drugih in celo človekoljubnih vzgibov, uporabi za zmanjšanje delovne sile in znižanje stroškov dela (Slaček Brlek et al. 2017, 16).

IZJAVA O KONFLIKTU INTERESOV

Avtorica ne poroča o morebitnem konfliktu interesov.

LITERATURA

- Bender, Daniel E. 2004. *Sweated Work, Weak Bodies: Anti-Sweatshop Campaigns and Languages of Labor*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Bendix, Reinhard. 1963. *Work and Authority in Industry*. New York: Wiley.
- Biernacki, Richard. 1995. *The Fabrication of Labor: Germany and Britain, 1640–1914*. Berkeley: University of California Press.
- Breznik, Maja. 2014. »Urejanje statusa navidezno samozaposlenih – ali rajši sprenevedanje?« *Pergamov obveščevalec*, avgust 2014, 32–36.
- Chandler, Alfred D., Jr. 1977. *The Visible Hand: The Managerial Revolution in American Business*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Clawson, Dan. 1980. *Bureaucracy and the Labor Process: The Transformation of U.S. Industry, 1860–1920*. New York: Monthly Review Press.
- Cohen, S. Nicole. 2015. »From Pink Slips to Pink Slime: Transforming Media Labor in a Digital Age.« *The Communication Review* 18 (2): 98–122.
- Doeringer, Peter B., in Michael J. Piore. 1971. *Internal Labor Markets and Manpower Analysis*. Lexington, Massachusetts: Heath Lexington Books.
- Freeman, Harris, in George Gonos. 2009. »Taming the Employment Sharks: The Case for Regulating Profit-Driven Labor Market Intermediaries in High Mobility Labor Markets.« *Employee Rights and Employment Policy Journal* 13, 285, 100–176.
- Gordon, David M., Richard Edwards in Michael Reich. 1982. *Segmented Work, Divided Workers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric J. 1964. *Labouring Men: Studies in the History of Labour*. London: Weidenfeld Goldbacks.
- Hobsbawm, Eric J. 1984. *Worlds of Labour: Further Studies in the History of Labour*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Leskošek, Vesna, Simona Smolej, Liljana Rihter, Ružica Boškić, Barbara Kresal in Maja Breznik. 2013. *Revščina zaposlenih*. Ljubljana: Sophia.
- Littler, Craig R. 1986. *The Development of the Labour Process in Capitalist Societies*. Aldershot: Gower.
- Marx, Karl. 2012. *Kapital, prvi zvezek*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Marx, Karl. 1994. »Economic Works 1861–64.« *V Marx-Engels Collected Works*, zvezek 34. London: Lawrence & Wishart.
- MDDSZ (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti RS). 2016. *Za dostojno delo*. Dostopno na: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/dpd/21_03_2016_Dostojno_delo_final.pdf.

- Mintz, Sidney W. 1978. »Was the Plantation Slave a Proletarian?« *Review (Fernand Braudel Center)* 2 (1): 81–98.
- Montgomery, David. 1987. *The Fall of the House of Labor: The Workplace, the State, and American Labor Activism 1865–1925*. Cambridge: Cambridge University Press in Pariz: Editions de la Maison des sciences de l'homme.
- Örnebring, Henrik. 2010. »Technology and Journalism-as-Labour: Historical Perspectives.« *Journalism* 11 (1): 57–74.
- Patterson, Orlando. 1982. *Slavery and Social Death*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Pollard, Sidney. 1968. *The Genesis of Modern Management*. Harmondsworth: Penguin.
- Pounds, Norman J. G. 1952. *The Ruhr: A Study in Historical and Economic Geography*. London: Faber and Faber.
- Roy, Tirthankar. 2008. »Sardars, Jobbers, Kanganies: The Labour Contractor and Indian Economic History.« *Modern Asian Studies* 42 (5): 971–998.
- Schofer, Lawrence. 1975. *The Formation of a Modern Labor Force: Upper Silesia 1865–1914*. Berkeley: University of California Press.
- Slaček Brlek, Sašo, Jurij Smrke in Igor Vobič. 2017. »Engineering Technologies for Journalism in the Digital Age.« *Digital Journalism* 5 (8): 1025–1043.
- Standing, Guy. 2009. *Work after Globalization: Building Occupational Citizenship*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Starobin, Robert S. 1970. »The Economics of Industrial Slavery in the Old South.« *Business History Review* 44 (2): 131–174.
- Vobič, Igor, in Aleksander Sašo Brlek Slaček. 2014. »Manufacturing Consent Among Newswriters at Slovenian Public Radio.« *Javnost – The Public* 21 (1): 19–36.
- Webster, Edward, Rob Lambert in Andries Bezuidenhout. 2008. *Grounding Globalization: Labour in the Age of Insecurity*. Malden, Massachusetts in Oxford, Velika Britanija: Blackwell.

Maja Breznik, doc. dr. (1967–), raziskovalka. Doktorirala iz sociologije na UL leta 2001. Doslej vodila ali sodelovala v 21 slovenskih in mednarodnih raziskovalnih projektih. Izbrana dela: *Obrt in učenost* (2002), *Kulturni revizionizem* (2004), *Knjižna kultura* (2005), *Kultura danajskih darov* (2009), *Posebni skepticizem v umetnosti* (2011), *Kaj po univerzi?* (2013, soavtorica), *Zaposleni revni* (2013, soavtorica), *Za napisom Nezaposlenim vstop prepovedan* (2014), *Javni dolg: kdo komu dolguje* (2015, sourednica). E-naslov: maja.breznik@guest.arnes.si